

Agnieszka Suchocka

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE — PRZYWILEJ CZY KONIECZNOŚĆ?

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono zagadnienia związane z kształtowaniem kompetencji międzykulturowych współczesnego człowieka. Ukazano różne możliwości definiowania kompetencji i kompetencji międzykulturowych, a także scharakteryzowano główne trendy społeczno-gospodarcze sprzyjające kontaktom kulturowym oraz budowaniu społeczeństw wielokulturowych i międzykulturowych. Celem było uzasadnienie tezy dotyczącej tego, czy kompetencje międzykulturowe są przywilejem, czy stają się nieodzowną kompetencją współczesnego człowieka.

Słowa kluczowe:

kompetencje, kompetencje międzykulturowe, Inny, Obcy, międzykulturowość.

Współczesne społeczeństwa charakteryzują się występowaniem na tym samym terytorium grup o różnej charakterystyce kulturowej. W sytuacji „zderzenia kultur” dochodzi do konfrontacji oraz bardzo często do oceny dwóch kultur, które są sobie przeciwstawne. Odniesienie takie zarówno do kultury własnej, jak i obcej może być pozytywne (akceptujące) albo negatywne (odrzucające)¹. Postawę tolerancji czy też akceptacji w stosunku do jednostek będących nośnikami innej kultury najczęściej reprezentują osoby, które wyposażone są w tak zwane kompetencje międzykulturowe.

Obecnie przestają być one przywilejem wybranych grup społecznych, a stają się nieodłącznym i niezbędnym elementem egzystencji jednostek w pełni biorących udział w życiu społecznym.

¹ E. Nowicka, *Akulturacyja*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. I, red. Z. Bokszański, A. Kojder, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1998, s. 18.

W rozważaniach postaram się uzasadnić przytoczoną tezę oraz wykazać, w jaki sposób charakteryzowane są kompetencje międzykulturowe, co się na nie składa i jakie są ich modele w literaturze przedmiotu. Pominę kwestie dotyczące warunków koniecznych do budowania kompetencji międzykulturowych związanych ze środowiskiem wychowawczym (rola rodziny, szkoły, środowiska lokalnego, szeroko pojętej edukacji formalnej i nieformalnej) oraz tych zaliczanych do psychologicznych czynników nabywania kompetencji i sposobów kreowania umiejętności międzykulturowych. Kwestie te wychodzą poza przyjęte ramy refleksji.

Pojęcie kompetencji w literaturze przedmiotu

W literaturze przedmiotu pojęcie kompetencji jest bardzo różnie definiowane. Według *Encyklopedii pedagogicznej* „najszerszy zakres pojęcia kompetencje można wyprowadzić z jego źródłosłowu — łacińskiego czasownika *competere* — nadawać się, współzawodniczyć, zajmować określoną pozycję. Etymologia wyznacza taką perspektywę pojmowania kompetencji, w której jej podstawowe znaczenie będzie nawiązywać do potencjału podmiotu, wyznaczając jego zdolności do wykonywania określonych typów działań”². W kontekście pedagogicznym zaznaczają się dwa ujęcia kompetencji: pojmowana jako adaptacyjny potencjał podmiotu i rozumiana jako transgresyjny potencjał podmiotu³.

Pierwsza koncepcja osadzona jest w behawiorystycznej perspektywie — każdy rodzaj zachowania człowieka jest zachowaniem sprawczym, wynika z określonego celu, ma charakter instrumentalny. „Reasumując, w obszarze przedstawianego ujęcia pojęcie kompetencji oznaczać będzie dyspozycję do instrumentalnego działania, związaną z wiedzą, umiejętnościami, motywacją do działania oraz przekonaniem podmiotu o owej dyspozycji”⁴.

Kompetencja w ujęciu drugim „wiąże się z przekonaniem, że jest ona rodzajem głębokiej struktury poznawczej, integrującej funkcjonujące w jej ramach oraz równoważającej relacje człowieka ze światem”⁵. Tego rodzaju kompetencji nie można się wyuczyć, nie są one rezultatem asymilacji kulturowego przekazu (tak jak kompetencje adaptacyjne), lecz rezultatem ciągłej

² A. Męczkowska, *Kompetencja*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. II, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 693.

³ Tamże, s. 694–695.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

aktywności podmiotu związanej z konstruowaniem osobistego poznania, reorganizacją wzorów kulturowych. Związane są one z autokreacją, twórczością, wyzwoleniem się z utartych torów myślenia i postrzegania świata. Transgresję w tym kontekście pojmuję jako przekraczanie samego siebie powiązane silnie z autorefleksją.

M. Dudzikowa definiuje kompetencje jako zdolności do czegoś, zależące zarówno od znajomości stosowania umiejętności czy sprawności, jak i od przekonania do posługiwania się tą zdolnością. Chodzi tu o wykorzystanie zdolności do posługiwania się wyuczonymi umiejętnościami dla efektywnego radzenia sobie w otaczającym świecie⁶.

M. Czerepaniak-Walczak stwierdza, że kompetencja to świadomy, wyuczony i satysfakcjonujący poziom sprawności warunkujący efektywne zachowanie się⁷. Na kompetencje, stwierdza autorka, składają się trzy elementy: umiejętność adekwatnego zachowania się, świadomość potrzeby (celów) i skutków zachowania oraz przyjęcie odpowiedzialności za skutki zachowania⁸.

Powyższe definicje tworzą pedagogiczny paradygmat kompetencji. Wskazują one na pewne właściwości jednostki (podmiotu) obdarzonej zdolnościami, umiejętnościami, która jest świadoma celu podejmowanych działań (do których jest uprawniona poprzez posiadane umiejętności), potrafi antycypować skutki swojej działalności i ponosić konsekwencje wynikające z podjęcia lub niepodjęcia aktywności.

Kompetencje można również rozpatrywać jako kategorię podmiotową, społeczną oraz rozwojową. Pierwsze rozumienie wskazuje na predyspozycje jednostki do skutecznego wykonywania zadań, rozwiązywania problemów. Optyka kompetencji jako kategorii społecznej to „skuteczność działania w trudnych sytuacjach społecznych”, „osiąganie celów w życiu społecznym”. Daje to możliwość prawidłowego wypełniania ról społecznych oraz nawiązywania prawidłowych relacji społecznych. Kompetencje jako kategoria rozwojowa eksponują dynamiczny charakter, zmienność kompetencji w trakcie życia człowieka. Podkreśla to, że kompetencje ulegają przeobrażeniom, dzięki czemu jednostka osiąga wyższy poziom rozwoju.

⁶ M. Dudzikowa, *Kompetencje autokreacyjne — możliwości ich nabywania w toku studiów pedagogicznych*, „Edukacja. Studia. Badania. Innowacje”, 1993, nr 4.

⁷ M. Czerepaniak-Walczak, *Refleksja krytyczna i jej miejsce w dyskusji nad reformowaniem oświaty (próba zastosowania)*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1997, nr 20.

⁸ *Taž, Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 1995, s. 137.

Rozumienie pojęcia kompetencji międzykulturowe

Definiowanie kompetencji międzykulturowych należy rozpocząć od uświadomienia, czym są kompetencje kulturowe. Bez nich bowiem jednostka nie osiągnie kolejnego poziomu rozwoju, jakim jest posiadanie międzykulturowej wizji świata. Można zauważyć pewną analogię — jak edukacja międzykulturowa nie może istnieć bez edukacji regionalnej, tak kompetencje kulturowe są pierwotne w stosunku do międzykulturowych.

Kompetencje kulturowe to zdolność swobodnego i satysfakcjonującego funkcjonowania w kulturze zgodnie przyjętymi normami i wzorami. Umożliwiają one pełnowymiarowe uczestnictwo w kulturze. Osoba kompetentna kulturowo swobodnie „porusza się” we własnej kulturze, ma świadomość różnic pomiędzy kulturami i w związku z tym uświadamia sobie własne przekonania odnoszące się do nich oraz reakcje na odmienność w sytuacji kontaktu kulturowego. Bycie kompetentnym kulturowo to także zdolność do efektywnego działania w innych środowiskach kulturowych.

Czym zatem są kompetencje międzykulturowe?

W literaturze przedmiotu znaleźć można różnorodne modele kompetencji międzykulturowych. Ich autorzy zwracają uwagę na wielorakie kryteria oraz elementy składowe tzw. wrażliwości międzykulturowej. Najbliższy mojemu rozumieniu kompetencji międzykulturowych jest model J. Boltana, w którym kompetencje międzykulturowe nie są autonomiczne w stosunku do innych kompetencji posiadanych przez podmiot oraz nie stanowią jakiegoś oddzielnego segmentu wiedzy, umiejętności, interpretowania i odbioru świata. Wszystkie posiadane przez nas kompetencje (indywidualne, społeczne, zawodowe, strategiczne) powinniśmy odnieść do międzykulturowej recepcji świata. Zgodnie z tym modelem do kluczowych elementów międzykulturowego uczenia się należą: umiejętności opisywania i wyjaśniania procesów międzykulturowych kultury własnej i obcej, znajomość języków obcych, gotowość do uczenia się, a przede wszystkim otwarcie się na Innego.

Kompetencja międzykulturowa to zdolność do przyjęcia postawy relatywizmu kulturowego w kontaktach z przedstawicielami innych kultur.

Towarzyszy jej umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy na temat odmienności kulturowej⁹.

Kompetencja międzykulturowa, zgodnie z Europejskim Systemem Opisu Kształcenia Językowego, mieści się w kompetencjach podmiotu i obejmuje następujące czynniki:

1. *Savoir-être* — pozbycie się postaw etnocentrycznych, zainteresowanie nowymi doświadczeniami i kulturami, umiejętność relatywizacji własnego kulturowego punktu widzenia.
2. *Savoir-apprendre* — umiejętność analizowania nieznanego wcześniej zjawisk kulturowych oraz umiejętność efektywnego uczenia się na podstawie bezpośredniej obserwacji i uczestnictwa w zdarzeniach komunikacyjnych, a także wyraźnie zaznaczona umiejętność korzystania z nowych technologii.
3. *Savoir* — wiedzę socjokulturową, czyli znajomość warunków życia codziennego, stosunków międzyludzkich, systemów wartości, konwencji społecznych, zachowań religijnych, uroczystości publicznych itp. Wrażliwość interkulturowa to także świadomość sposobu postrzegania jednej kultury z perspektywy drugiej.
4. *Savoir-faire* — umiejętność zachowania się w sytuacji pośrednika kulturowego, dokonywania i użycia właściwych strategii komunikacyjnych w kontakcie z osobami innych kultur, radzenie sobie z interkulturowymi nieporozumieniami i sytuacjami konfliktowymi, a także przezwyciężanie stereotypów¹⁰.

Nabywanie kompetencji międzykulturowych umożliwia rozwój podmiotu w trzech obszarach: wiedzy, sprawności (w określonych zakresach funkcjonowania) oraz postawy.

Wiedza dotyczy różnorodności kulturowej otaczającego świata, wpływu kultury na postrzeganie rzeczy i zjawisk, samoświadomości tego, że nasze osadzenie w danym kręgu kulturowym warunkuje subiektywny ogląd rzeczywistości, komunikacji międzykulturowej, a w szczególności dostrzeganie różnic i prawidłowe interpretowanie komunikacji niewerbalnej. Elementy te są szczególnie ważne i można pokusić się o stwierdzenie,

⁹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 508.

¹⁰ E. Gajek, *Komunikacja językowa i międzykulturowa uczniów w projektach eTwinning*, [online], <http://jows.pl/content/komunikacja-j%C4%99zykowa-i-mi%C4%99dzykulturowa-uczni%C3%B3w-w-projektach-etwinning> [dostęp 22.10.2016].

że mają fundamentalne znaczenie dla budowania kompetencji międzykulturowych. Brak wiedzy powoduje reakcje lękowe (boimy się tego, co nieznanne), a następnie wycofanie się lub nienawiązanie relacji z przedstawicielami innych kultur. Skutkiem może być zamknięcie się we własnym kręgu kulturowym, etnocentryzm oraz wszelkiego rodzaju postawy charakterystyczne dla nietolerowania i dyskryminacji Innego, a właściwie Obcego.

Sprawność oznacza dostosowanie zachowania do kontekstu kulturowego, radzenie sobie w sytuacjach niejednoznacznych, posługiwanie się językiem drugiej grupy kulturowej, „odnalezienie się” w grupach wielonarodowych (np. w środowisku pracy).

Postawy to otwartość poznawcza, empatia, gotowość do nawiązywania relacji z przedstawicielami innych kultur, kreatywność, perspektywność, szacunek oraz tolerancja dla różnicy. „Wymaga ona przyjęcia perspektywy wyznaczonej przez teorie konstruowane z dołu, teorie alergicznie wyczułone na dominację w jej humanistycznych i tolerancyjnych przejawach — dla których osobność (apartheid) wydaje się być mniejszym złem niż harmonijne współdziałanie”¹¹.

Przedstawione rozumienie kompetencji międzykulturowych wpisuje się w pojmowanie kompetencji jako adaptacyjnego, a także transgresyjnego potencjału podmiotu. Jednostka kompetentna międzykulturowo posiada wiedzę (rozumianą jako informacje o rzeczywistości nabywane w toku recepcji treści kulturowych) dotyczącą własnego oraz obcego kręgu kulturowego, ale również doskonale radzi sobie z reorganizacją świata kulturowego. Kompetencje międzykulturowe umożliwiają inną, poszerzoną percepcję świata, a także za sprawą decentracji koordynowanie dwóch i więcej możliwości widzenia rzeczywistości.

Dlaczego kompetencje międzykulturowe są istotnym kapitałem współczesnego człowieka i przestają być przywilejem, a powinny stać się immanentną cechą każdego człowieka?

Współcześnie jesteśmy świadkami bardzo dynamicznych procesów społeczno-politycznych, między innymi globalizacji obrotów finansowych, gospodarki, pracy i wypoczynku prowadzących do pojawienia się globalnych współzależności oraz zuniformizowanych stylów życia, gwałtownego nasilenia mobilności (na tle osobistym i zawodowym), narastającej fali migracji,

¹¹ T. Szkudlarek, *Tożsamość i edukacja międzykulturowa*, [w:] *Problemy i wyzwania edukacji międzykulturowej. Doświadczenia polskie i niemieckie*, red. C. Olbracht-Prądyński, Instytut Kaszubski, Gdańsk — Wiezyca 2007, s. 20.

która w wielu krajach doprowadziła do powstania nowych grup mniejszościowych (oprócz już występujących)¹².

„Zróżnicowanie ludzi i ich kultur spostrzegane jest jako bogactwo i szansa rozwoju jednostek i społeczeństw, ale bywa również traktowane jako powód niechęci, konfliktów, tragedii. Doświadczenia wielu pokoleń świadczą o potrzebie rozumnego przygotowania do życia w tym wielokulturowym świecie. Procesy globalizacji różnych sfer działalności, integracja państw i społeczeństw, masowe migracje, liczne kontakty (i te bezpośrednie, i te za pośrednictwem rozmaitych środków przekazu informacji) z ludźmi różnych narodowości, kultur, o odmiennym od naszego kolorze skóry — słowem Innym — skłaniają do bliższego poznania tych ludzi i stworzonych przez nich kultur. To jeden z podstawowych warunków zapobiegania uprzedzeniom, przewyciężania stereotypów, kształtowania klimatu pokojowego współistnienia i — co więcej — pomyślniej współpracy”¹³.

Powyższy cytat doskonale pokazuje procesy zachodzące we współczesności i konsekwencje, jakie one niosą dla jednostek oraz społeczeństw. Obecnie spotykamy się z dużą ruchliwością społeczną — wyjeżdżamy za granicę w celach zarobkowych, poszukujemy lepszej przyszłości, stajemy się ludźmi transgranicznie kulturowymi — przekraczamy granice regionów, państw oraz kontynentów. Zdobycze cywilizacji umożliwiają nam również przekraczanie granic bez wychodzenia z domu. W wielkich aglomeracjach miejskich trudno jest znaleźć klasy szkolne, w których uczniowie byłiby homogeniczni kulturowo. Zróżnicowanie kulturowe uczniów dotyczy również Polski. O istocie zjawiska może świadczyć fakt zorganizowania przez Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców (UNHCR) w Polsce konferencji „Edukacja dziecka cudzoziemskiego” (6–7 października 2016 roku w Warszawie). Przed nauczycielami oraz osobami związanymi z szeroko pojętą edukacją staje zadanie wychowania młodego pokolenia do życia w wielokulturowym świecie tak, aby dostrzegali wartość różnorodności.

Konflikty wewnątrzpaństwowe i między państwami również stwarzają sytuacje kontaktu dwóch lub wielu kultur. Wspomnieć tu należy

¹² G. Neuner, *Edukacja międzykulturowa i jej wymiary*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich*, red. F. Brotto, J. Hubner, K. Karwacka-Vogele, G. Neuner, R. Rufino, R. Teutsch, Rada Europy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014, s. 13.

¹³ *Dzieci w procesie kształtowania postaw kulturowych. Przewodnik po ścieżkach edukacji regionalnej, wielo- i międzykulturowej*, red. T. Lewowicki, J. Suchodolska, Wyd. Impuls, Katowice — Cieszyn — Warszawa — Kraków 2011, s. 7.

o budzącym tak wiele kontrowersji i dyskusji na szczeblach rządów państw oraz organizmów ponadpaństwowych problemie uchodźców z terenów objętych działaniami wojennymi. Także żołnierze będący uczestnikami misji stabilizacyjnych i pokojowych doświadczają kontaktów międzykulturowych.

Wielokulturowość występuje w wielu kluczowych obszarach funkcjonowania organizacji różnego typu, jak banki, korporacje, fundacje. Mają one często zasięg międzynarodowy, ale również przedstawiciele odrębnych kultur pracują w polskich organizacjach. W tej sytuacji kompetencje niezbędne do pracy muszą zostać poszerzone o międzykulturowy ogląd świata.

Wydaje się, że należy też wspomnieć o różnorodności, o której pisze J. Nikitorowicz w książce *Kreowanie tożsamości dziecka*. Inny to także ten, który nosi okulary, jest innej orientacji seksualnej, choruje na przewlekłą chorobę, wyznaje i głosi poglądy odmienne od naszych...

Jak wynika z powyższego kategoria różnicy stała się inherentną cechą środowiska życia współczesnego człowieka. Różnica powinna być postrzegana jako coś, co nas wzbogaca, pozwala rozwijać się. Tymczasem przez wielu traktowana jest jako zagrożenie spójności społeczeństw i obrazu własnego „ja”.

„Inny” jest naszym sąsiadem, kolegą z pracy, a może przechodniem spotykanym codziennie na ulicy. Zygmunt Bauman Innego określa mianem tajemniczej zjawy, kłopotliwej i bałamutnej, będącej jednak przede wszystkim bytem wieloznacznym¹⁴. Według *Słownika języka polskiego* pojęcie „inność” oznacza: „nie ten, drugi, dalszy, pozostały, nie taki, różny, zmienny, nowy”. Do tych określeń powinniśmy także dodać „nietolerowany”, „poza społeczeństwem”, „wyobcowany”. W myśleniu o Innych przeważa postrzeganie stereotypowe, które prowadzi do postaw wrogich, dystansu oraz uprzedzeń.

„Stereotypy uruchamiają się w naszym umyśle automatycznie. Stanowią uproszczony, zgeneralizowany obraz grupy ludzi, której przypisujemy pewne cechy psychologiczne. Mechanizm powstawania i funkcjonowania stereotypów sprawia, że są one niezwykle trudne do zmiany i bardzo łatwe do uruchomienia. [...] Same stereotypy nie są jeszcze niebezpieczne, jednak fakt, że zaraz po nich mogą się uruchomić w naszym umyśle uprzedzenia,

¹⁴ Z. Bauman, *Etyka ponowoczesna*, PWN, Warszawa 1996, s. 113.

a z nich dyskryminacja — nakazuje mieć stereotypy pod kontrolą”¹⁵. Istnienie stereotypów na temat Innych powoduje utrzymywanie dystansu wobec osób pochodzących z odmiennych kręgów kulturowych.

Żyjąc we współczesnych wielokulturowych aglomeracjach, każdy z nas powinien mieć świadomość, że jest „nośnikiem” jakieś określonej kultury. Od pierwszych chwil istnienia jesteśmy uczestnikami określonej kultury, która determinuje wszystkie sfery naszego życia, kształtuje postrzeganie świata, a także tożsamość indywidualną i zbiorową. Kultura istnieje w każdym człowieku. Stanowi swoisty filtr, przez który przechodzą wszelkie informacje i nadaje znaczenie otaczającemu nas światu. Spotykając Innego, powinniśmy mieć świadomość, że jest on nośnikiem odrębnej kultury stwarzającej odmienne interpretowanie tej samej rzeczywistości. Brak tej świadomości może prowadzić do szoku kulturowego. Często takiego uczucia doświadczają osoby wyjeżdżające poza granice swojego kręgu kulturowego.

W potocznym rozumieniu szokiem kulturowym możemy nazwać sytuację, w której jednostka doznaje swego rodzaju zadziwienia obcą kulturą. Zadziwienie owo spowodowane jest tym, że nie zakładamy różnic, tylko podobieństwa pomiędzy dwoma odmiennymi systemami kulturowymi. W literaturze przedmiotu szok kulturowy definiowany jest jako wielopłaszczyznowe zjawisko będące rezultatem licznych stresów pojawiających się podczas kontaktu z odmienną kulturą. Doświadczenie to przebiega na kilku poziomach: fizycznym, poznawczym, psychologicznym i społecznym¹⁶.

Proces ten przechodzi kilka faz. Pierwszą jest faza „miesiąca miodowego”, związana z fascynacją i zauroczeniem nowym miejscem. Następna wiąże się z poczuciem niezadowolenia, frustracji wywołanej pojawieniem się świadomości, iż wszystko jest inne, nieznanne, że przystosowanie się do życia w nowym miejscu będzie bardzo trudne. W kolejnej fazie człowiek zaczyna powoli wychodzić z kryzysu i uczyć się, jak ma żyć w nowej przestrzeni społeczno-kulturowej, a w ostatniej wie, że jest przystosowany i odczuwa zadowolenie z nabytych kompetencji pozwalających mu żyć w nowym środowisku¹⁷.

¹⁵ *Pakiet Edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu*, cz. 2, *Edukacja międzykulturowa*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2008, s. 16.

¹⁶ Tamże, s. 18.

¹⁷ M. Chutnik, *Szok kulturowy. Przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałanie*, Universitas, Kraków 2007, s. 49–52.

Płynne przechodzenie z fazy do fazy może nastąpić jedynie wtedy, gdy jednostka włoży pewien wysiłek w powiększanie swojego potencjału. Stereotypowe postrzeganie Innego, odczuwanie dystansu kulturowego nie miałyby miejsca, gdyby „wędrowcy” byliby wyposażeni w kompetencje międzykulturowe.

Współgranie wszystkich wymienionych komponentów powinno powodować zmianę postaw asymilacyjnych na integracyjne, co w dalszej kolejności będzie skutkowało budowaniem międzykulturowości. Proces międzykulturowości, który „oddziałując na różne sfery życia ludzkiego, wyzwała i kreuje wzajemną wymianę i interakcje poza centrum, wywołuje specyficzną komunikację międzyludzką związaną z potrzebami wychodzenia poza granice własnej kultury, kształtuje umiejętność bycia i funkcjonowania na pograniczach kulturowych, intelektualnych, psychicznych, społecznych i tym podobnych”¹⁸.

Reasumując, można stwierdzić, że nabywanie kompetencji międzykulturowych jest konieczne do pełnego uczestnictwa w życiu współczesnych społeczeństw. Różnorodność kulturowa jest wpisana we wszystkie sfery naszego życia. Cechy składające się na kompetencje międzykulturowe pozwolą na satysfakcjonujące życie w różnorodności, na niezamykanie się w kręgu wartości znanych, ale wykraczanie poza nie.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bauman Z., *Etyka ponowoczesna*, PWN, Warszawa 1996.
- [2] Chutnik M., *Szok kulturowy. Przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałanie*, Universitas, Kraków 2007.
- [3] Czerepaniak-Walczak M., *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 1995.
- [4] Czerepaniak-Walczak M., *Refleksja krytyczna i jej miejsce w dyskusji nad reformowaniem oświaty (próba zastosowania)*, „Rocznik Pedagogiczny”, 1997, nr 20.

¹⁸ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, GWP, Gdańsk 2005, s. 39.

- [5] Dudzikowa M., *Kompetencje autokreacyjne — możliwości ich nabywania w toku studiów pedagogicznych*, „Edukacja. Studia. Badania. Innowacje”, 1993, nr 4.
- [6] *Dzieci w procesie kształtowania postaw kulturowych. Przewodnik po ścieżkach edukacji regionalnej, wielo- i międzykulturowej*, red. T. Lewowicki, J. Suchodolska, Wyd. Impuls, Katowice — Cieszyn — Warszawa — Kraków 2011.
- [7] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. II, red. T. Pilch, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2003.
- [8] *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich*, red. F. Brotto, J. Hubner, K. Karwacka-Vogele, G. Neuner, R. Rufino, R. Teutsch, Rada Europy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014.
- [9] *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*, red. J. Muszyńska, W. Danilewicz, T. Bajkowski, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2013.
- [10] Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- [11] Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, GWP, Gdańsk 2005.
- [12] *Pakiet Edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu*, cz. 2, *Edukacja międzykulturowa*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2008.

INTERCULTURAL COMPETENCES — PRIVILEGE OR NECESSITY?

ABSTRACT

The article presents issues related with the formation of cross-cultural competence of modern man. I appeared different possibilities of defining competences and cross-cultural competence, and I made the characteristics of the major trends our world – in the society and economy. The aim was to justify the thesis of whether intercultural competencies are a privilege, or become essential competence of modern man.

Keywords:

competence, cross-cultural competence, Other, Stranger, cross-cultural.